

Vesna Đukić¹

Fakultet dramskih umetnosti, Univerzitet umetnosti u Beogradu,
Beograd, Srbija

KOCKA JE BAČENA: TRANSKULTURALNI PROJEKTI SEĆANJA I IDENTITETA CENTRA ZA DRAMU U EDUKACIJI I UMETNOSTI (CEDEUM)²

Apstrakt

U radu se analiziraju rezultati kroskulturalnog istraživanja efekata dramskih umetnosti u vaspitanju i obrazovanju mladih kroz razvoj ključnih kompetencija u obrazovanju identifikovanih u Lisabonskoj strategiji (Evropska unija, 2000). Istraživanje je sproveo Centar za dramu u edukaciji i umetnosti u Beogradu tokom 2009. i 2010. godine u okviru međunarodnog projekta DICE (Drama Improves Lisbon Key Competences in Education), koji je organizovao konzorcijum šest partnerskih organizacija (Mađarska, Velika Britanija, Poljska, Holandija, Slovenija i Rumunija) uz uključivanje šest pridruženih partnerskih organizacija (Češka Republika, Pojas Gaze, Norveška, Portugal, Srbija i Švedska). Predmet proučavanja je politika programiranja inovativnih kulturnih, umetničkih i obrazovnih sadržaja koji upotrebom dramskih umetnosti u obrazovne svrhe – kroz obrazovno pozorište i dramu, predstavljaju sredstvo formiranja kulturnog identiteta i ličnog razvoja srednjoškolske omladine u Beogradu. Kao posebna studija slučaja, analizira se model uvođenja dramskih struktura u nastavu jezika i književnosti razvijen u srednjoj Farmaceutsko-fizioterapeutskoj školi na Zvezdari, u saradnji sa ustanovom kulture Parobrod na Starom Gradu. Na taj način „kocka je bačena“, ne samo na umetničku scenu Beograda, ne samo u umetnički prostor transkulturnog sećanja i identiteta, već i u teorijski, ali nadasve u obrazovni prostor koji ima znatno veće kapacitete da utiče na formiranje kulturnog identiteta učenika. CEDEUM, tako, svojom programskom politikom i inovativnom produkcijom praksom utiče na razvoj, unapređivanje i uvođenje kreativnih i interaktivnih oblika umetničkog rada u obrazovne svrhe,

1 djukic.vesna@gmail.com

2 Ovaj tekst je nastao u okviru rada na projektu br. 178012 „Identitet i sećanje: transkulturalni tekstovi dramskih umetnosti i medija (Srbija 1989-2014)“ Fakulteta dramskih umetnosti (Univerzitet umetnosti u Beogradu), koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

ne samo u Beogradu, već i u različitim evropskim zemljama učesnicama međunarodnog projekta DICE.

Ključne reči

politika programiranja, inovativni sadržaji, obrazovno pozorište, drama, CEDEUM

Uvod

U radu se analiziraju rezultati kroskulturalnog istraživanja efekata dramskih umetnosti u vaspitanju i obrazovanju mladih kroz razvoj ključnih kompetencija u obrazovanju identifikovanih u Lisabonskoj strategiji (Evropska unija, 2000). Istraživanje je sproveo Centar za dramu u edukaciji i umetnosti u Beogradu tokom 2009. i 2010. godine u okviru međunarodnog projekta DICE (**D**rama **I**mproves **L**isbon **K**ey **C**ompetences in **E**ducation)³.

Predmet proučavanja je politika programiranja inovativnih kulturnih, umetničkih i obrazovnih sadržaja koji upotrebom dramskih umetnosti u obrazovne svrhe – kroz obrazovno pozorište i dramu, predstavljaju sredstvo formiranja kulturnog identiteta i ličnog razvoja školske omladine. U radu se, kao posebna studija slučaja, analizira model uvođenja dramskih struktura u nastavi jezika i književnosti razvijen u srednjoj Farmaceutsko-fizioterapeutskoj školi na Zvezdari, koju je CEDEUM sproveo 2010. godine uz podršku Ustanove kulture gradske opštine Stari Grad „Parobrod“.

Analiza ovog modela i sadržaja anketa sprovedenih sa učenicima i nastavnicima srednje stručne škole u kojoj je projekat realizovan, pokazala je da radionice doprinose razvoju pet od osam ključnih kompetencija u obrazovanju,⁴ ali takođe i jednoj koja se ne navodi u Lisabonskoj strategiji, a to je univerzalna

3 Projekat DICE je podržala Evropska unija preko Evropske komisije u okviru programa Obrazovanje i kultura/Doživotno učenje i programa Obrazovanje i obuka (142455-LLP-1-2008-1-HU-COMENIUS-CMP). U realizaciju programa bilo je uključeno dvanaest zemalja: konzorcijum šest partnerskih organizacija iz Mađarske (vođa projekta), Velike Britanije, Poljske, Holandije, Slovenije i Rumunije, uz uključivanje šest pridruženih partnerskih organizacija iz Češke Republike, Pojasa Gaze, Norveške, Portugala, Švedske i Srbije. Realizacija projekta u Srbiji ostvarena je po pozivu od strane evropskih partnera preko Centra za dramu u edukaciji i umetnosti CEDEUM. Projekat ima podršku Ministarstva prosvete Srbije i Opštine Stari grad.

4 Kompetencije koje su istražene (komunikacija na maternjem jeziku, učiti da se nauči, interpersonalne, interkulturalne i socijalne kompetencije, građanske kompetencije, inicijativnost i preduzimljivost, i izražavanje kroz kulturu i umetnost) izabrane su budući da predstavljaju

kompetencija – šta to znači biti čovek. Ova kompetencija je posebno došla do izražaja i bila razvijena dramskom interpretacijom teksta narodne pesme „Banović Strahinja“. Narodni junak je svojim postupkom praštanja pokazao šta to znači biti čovek i uprkos društvenim okolnostima koje, u vreme koje pesma opisuje, tu ljudsku osobinu nisu podsticale. Međutim, u hrišćanskoj kulturi i civilizaciji, praštanje je visoko cenjena nadvremena i nadnacionalna sposobnost čoveka. Kako su i rezultati dramskih radionica potvrdili, ona može da se razvije u procesu obrazovanja i vaspitanja, ako se na času jezika i književnosti učenici sa njom upoznaju kroz interaktivni umetnički rad korišćenjem dramskih izražajnih sredstava. Ovaj inovativni metod čitanja i interpretacije književnog teksta nastalog u prošlosti je veoma retko zastupljen u nastavi jezika i književnosti. Međutim, efekti na vaspitanje i obrazovanje učenika su znatno veći kada učenici kroz lični umetnički doživljaj prepoznaju vrednost te univerzalne ljudske osobine koju društvo očekuje da i sami usvoje i primenjuju u svojim modelima ponašanja i vrednovanja ponašanja drugih u svetu oko sebe. Emocionalni doživljaj narodne pesme, kao spoljašnjeg predmeta umetnosti na taj način postaje socijalno oruđe iako emocije, kroz umetnički doživljaj pesme – ostaju lične. One time ne prestaju da budu socijalne.

Ovim projektom „kocka je bačena“, ne samo na umetničku scenu Beograda, ne samo u umetnički prostor transkulturnog sećanja i identiteta, već i u teorijski prostor naučnih istraživanja i analiza postojećih praksi, ali nadasve – u prostor javnih praktičnih politika u Srbiji. Strateškim planiranjem novih sistemskih rešenja inovativnog umetničkog obrazovanja, strategije razvoja kulture i obrazovanja imaju potencijal da stvore uslove za primenu ovakve interaktivne forme umetničkog i pedagoškog rada na celoj teritoriji Srbije. Prvi korak u tom pravcu ostvaren je kroz program dvodnevnog seminara stručnog usavršavanja nastavnika „Od metode u nastavi do školskog Forum pozorišta – Drama unapređuje ključne obrazovne kompetencije“ koji je akreditovan preko Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja Srbije za 2010/11. godinu⁵.

životne veštine i sredstva neophodna mladim ljudima u njihovom ličnom razvoju, njihovom budućem poslu i aktivnom građanskom uključivanju u evropsku zajednicu.

5 Katalog programa stalnog stručnog usavršavanja nastavnika, vaspitača, stručnih saradnika i direktora za školsku 2011/2012. godinu, Republika Srbija, Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, Centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju, Beograd, 2011. www.zuov.gov.rs

Time CEDEUM⁶ svojom programskom politikom i inovativnom produkcionom praksom utiče na razvoj, unapređivanje i uvođenje kreativnih i interaktivnih oblika umetničkog rada u obrazovne svrhe, i to ne samo u Beogradu i Srbiji, već i u različitim evropskim zemljama. Uključivanje ove organizacije iz Srbije u međunarodni projekat DICE predstavlja izuzetno priznanje i mogućnost da se iskustva i modeli koji su ovde isprobani i ostvarivani u praksi prenesu u međunarodni kontekst i postanu modeli dobre prakse koji će s drugim primerima biti ponuđeni kao evropski model kurikuluma obrazovnog pozorišta i drame.

Moralne vrednosti junaka – transkulturalna analiza sadržaja narodne pesme

Epska pesma o Banović Strahinji predstavlja jedno od najznačajnijih dela narodne književnosti stvorene u prošlosti koja se u školama proučava kao lektira u okviru obaveznog predmeta Jezik i književnost. Većina analiza ove pesme odnosi se na činjenicu da je narodni junak oprostio izdaju svoje žene. Ona je – iako oteta, provela noć sa drugim muškarcem, lakomisleno poverovala u njegovu obećanja o luksuznom životu te je prešla na stranu suprugovog protivnika. U najkritičnijim trenucima njihove borbe, ona je, u dilemi kome da pomogne – mačem nasrnula na muža. Njegov oproštaj tumači se kao iskazivanje visoko moralnih vrednosti: plemenitosti, milosrđa i moralne snage.

Pogledajmo sada kako se u pravoslavnom učenju tretira odnos između muža i žene da bismo videli da li su osobine koje je ispoljio Banović Strahinja osobine pravoslavnog hrišćanina. U knjizi „Uzani put Pravoslavlja“ se ističe da

6 Centar za dramu u edukaciji i umetnosti (CEDEUM) jeste organizacija koja se specijalizovano bavi dramom i pozorištem u obrazovanju; njeni članovi svojim dugogodišnjim bogatim iskustvom u ovoj oblasti bitno su uticali na razvoj, unapređivanje i uvođenje inovativnih, kreativnih i interaktivnih oblika rada – kako u obrazovanje tako i u vanškolske institucionalne i vaninstitucionalne oblike rada i delovanja; posebno deluje kroz edukaciju pozorišnih umetnika i drugih stručnjaka zainteresovanih kako za umetničko tako i za pedagoško usavršavanje; CEDEUM tim je učestvovao u reformskim promenama u Srbiji u periodu od 2000. do 2003. godine kada su drama i pokret bili deo predmeta pod nazivom Umetnosti, čime je započet važan proces edukacije kadrova za ovu oblast; to je razlog što je ovaj tim pozvan 2009. godine da uzme učešće u DICE projektu iz oblasti drame i pozorišta u obrazovanju. Međutim, CEDEUM timu, koji je bio pridruženi partner, budući da Srbija nije članica Evropske unije, nisu mogla biti dodeljena sredstva za realizaciju projekta. Stoga je cela istraživačka faza programa realizovana na volonterskoj bazi, tokom dve godine rada, i podrazumevala je prikupljanje ulaznih i izlaznih podataka, kreiranje i realizaciju programskih aktivnosti u skladu sa ciljevima istraživanja, unos podataka u mrežu, korekcije i pisanje materijala neopodnih za publikacije koje su do sada, kao rezultati istraživanja izdate.

muškarac i žena „ne poseduju apsolutnu moć nad partnerom u braku“, da „nečiji životni saputnik (...) ne sme da bude vezan strahom i pretnjom nego ljubavlju i trpeljivošću“, te se navodi da se „najveća mudrost u braku sastoji u davanju slobode voljenoj osobi“. Dalje se navodi „Muž treba da voli svoju ženu koliko i sebe samog, ne zato što su iste prirode; ne, ta dužnost je mnogo dublja, jer oni nisu više dva tela: on je glava, a ona je telo (...) Ako glava odbaci telo, i sama će umreti“ (Vasilije, 2002: 209-214).

Ako žena, pak, odbije da se pokori mužu kao telo glavi? Odgovor na to pitanje koji nudi ova knjiga o pravoslavlju je: „Ništa zato! Tvoja dužnost je da je voliš; ispunjavaj svoju dužnost! Muž treba da voli svoju ženu i ako ona njega ne poštuje.“

Banović Strahinja je upravo tako postupao: poštovao je svoju ženu, dao joj slobodu da odluči kojoj će se strani prikloniti, pa iako je ona odabrala protivničku – on nije odsekao telo od glave. Oprostio je! Takva ljubav muža prema ženi i ako ga ne poštuje – ispunjena je težnjom ka vrlini. Ona nije vođena ponosom, samoljubljem i očajanjem zbog prevare, već opraštanjem. Ona ne osuđuje jer „jedan je zakonodavac i sudija, koji može spasiti i pogubiti; a ti ko si što drugoga osuđuješ?“ (2002: 287). Ako bi glava (muž) odbacila telo (ženu) i sama bi umrla! Ovo budući da je prema pravoslavnoj veri „koren svakog zla samovoljno srce, ili samosažaljenje i snishođenje sebi. Od samoljublja ili preterane ljubavi prema samome sebi, protivne Zakonu Božijem, potiču sve strasti“, a strasti, u kontekstu ove pesme bi bile – bezosećajnost i bezdušnost prema bližnjem, tj. prema ženi. Dakle, narodni junak je sledio pravoslavno (u)kazivanje: „Ne žali sebe nikada ni u čemu, raspni u sebi starog čoveka koji ti se gnezdi prvenstveno u telu i odseći ćeš sve svoje strasti“ (2002:166). Opraštajući, Banović Strahinja je, ne žaleći sebe, upravo odsekao strasti koje su mogle da ga savladaju. To je poruka i pouka ove pesme. Svest da od toga kakvi smo prema drugima, zavisi kakvi smo sami. Ako opraštamo kada nas prevare, ne vole i ne poštuju dovoljno, znači da smo vođeni težnjom ka vrlini.

Da li su te osobine bile uobičajene u srednjovekovnoj Srbiji kada je pesma nastala? Nisu, jer pesma kaže „pomalo je takijeh junaka“. Naročito se taj kontrast vidi u rečima njegovog tasta koji osuđuje ponašanje svoje otete ćerke:

„Znaš li zete, ne znali te ljudi,
Al' ako je jednu noć noćila
Jednu noću s njime pod čadorom,
Ne može ti više mila biti,

Bog j' ubio, pa je to prokleta,
Voli njemu nego tebe, sine;
Neka ide, vrag je odnesao!
Boljom ću te oženiti ljubom,
S tobom hoću ladno piti vino,
Prijatelji biti dovijeka.“

Ali, zar baš zbog toga narodni pevač nije istakao ovu hrišćansku osobinu? Zar upravo tim kontrastom između osude oca i opraštanja muža nije želeo da pokaže da se opraštanjem postaje junak? Da li ta ista načela hrišćanskog učenja važe i danas iako se društvo izmenilo? Da, budući da se pravoslavno učenje nije izmenilo!

Međutim, danas je ta načela znatno teže ostvariti nego u proteklim vremenima, pa i u vreme koje narodna pesma opisuje. Ovo zato što je pre sekularizacije društva pravoslavni pogled na svet bio deo pravoslavnog načina života i imao podršku u celokupnom društvenom okruženju. Nije bilo čak ni potrebno govoriti o njemu kao o nečemu odvojenom i posebnom – ljudi su živeli kao pravoslavci, u saglasnosti sa pravoslavnim društvenim okruženjem, a dužnost vladara je bila da svojim podanicima pruža primer hrišćanskog života (Vitanijski 1999: 177). Ova dužnost odnosila se i na plemstvo, što potvrđuje i narodna pesma „Banović Strahinja“ kojom je narodni pevač pohvalio plemenite moralne osobine Strahinjića Bana. Da se plemenitost, milosrđe, čast i hrabrost ovog srednjovekovnog srpskog vladara malog grada na Kosovu ceni i visoko vrednuje i u savremenoj Srbiji, govori i dodeljivanje naziva jedne ulice u glavom gradu prema imenu ovog srednjovekovnog vladara (ulica Strahinjića Bana na Opštini Stari grad). Ova odluka gradskih i opštinskih vlasti reprezentuje javnu praktičnu politiku sećanja na važne istorijske ličnosti i njihova dela koja implicitno utiču na formiranje kako gradskog, tako i nacionalnog kulturnog identiteta.

Ipak, svetovno (sekularno) društvo se danas znatno razlikuje od prethodnih društava, pa se tako i omladina razlikuje. Neki savremeni istraživači nazvali su današnju omladinu „Ja“ – pokoljenjem, a naše vreme „dobom narcisoidnosti“, čije su osobine obožavanje samog sebe i poklonjenje samome sebi (Vitanijski 1999: 180). Ove osobine su, prema savremenim filozofskim istraživanjima medija, prevashodno rezultat medijskog delovanja zbog kojeg čovek postaje medijski fenomen. Ali, ono što je sigurno je da je filozofija „Ja sam centar sveta“ (Vuksanović 2007: 73), upravo suprotna filozofiji junaka narodne pesme – Banović Strahinje.

Moralna načela, sistem vrednosti, obrasci ponašanja – transkulturalna analiza teorija

Moralna načela i sistem vrednosti nisu urođene osobine čoveka sa kojima se on rađa, pa zato odavno čovek sebi postavlja pitanje kakvog je porekla njegovo moralno ponašanje ili vladanje. Religiozni pogled na svet, posebno hrišćanski, „odgovorio je na ovo pitanje iskonskom čovekovom verom u Boga, koji mu je usadio prvi zametak savesti, prvu klicu morala i moralnog vladanja“ (Jerotić 2007: 235). Međutim, psihologija ima drugačije gledanje na moral i moralno ponašanje ljudi. Engleski filosof Džon Stjuart Mil je redak priznati autor koji je taj „rascep između hrišćanskog i psihoanalitičkog pojma savesti i morala“ uspeo da ublaži. Prema Jerotiću, on dosta uspešno miri nativistička tumačenja izvora morala u hrišćanskoj religiji, u filosofiji (Kant) i u psihologiji (humanistička psihologija) sa sredinsko-situacionim tumačenjem karakterističnim za psihoanalizu i iz nje izvedene grane dubinske psihologije. Mil smatra da su moralna osećanja stečena, ali da zbog toga nisu manje prirodna od urođenih. „Moralna snaga“, iako nije deo prirode, ipak je iz nje prirodno izrasla i kadra je da se, u manjoj meri, spontano razvija, stim što je u najvećoj meri podložna „kultivisanju“ (Jerotić 2007: 241).

Dakle, moralna osećanja i moralna snaga su, više od prirodne – podložna kultivisanju, tj. uticaju kulture koja kultiviše. U svakom slučaju, kako tvrdi Jerotić, „zrele ličnosti nema bez zrele savesti, koja se odlikuje budnom kontrolom nagona, tako i prepoznavanjem moralnih potreba u čoveku (Jerotić 2007: 242).

Međutim, moralne potrebe čoveka nisu osnovne egzistencijalne potrebe. One su potrebe višeg reda, kao i kulturne potrebe. Zbog toga su neretko potisnute i zanemarene, a naročito u savremenom kapitalističkom društvu suočenom sa velikom ekonomskom krizom globalnih razmera. U Srbiji su ovi ekonomski problemi dodatno uvećani pokušajima postkonfliktog tranzicionog društva da se orjentiše u svetu neoliberalnih vrednosti. Ovaj svet modernog kapitalizma treba ljude „koji saraduju glatko i u velikom broju, koji žele sve više i više trošiti, i čiji su ukusi standardizovani, lako podložni uticaju i mogu se predvideti; njemu su potrebni ljudi koji se osećaju slobodni i nezavisni, koji nisu podređeni nikakvom autoritetu, principu ili savesti – a ipak ljudi koji su voljni da se njima upravljaju, da rade šta se od njih očekuje, da se uklape u socijalnu mašinu bez trvenja, dakle ljudi koje se može usmeravati bez prisile, voditi bez vođa, navoditi na aktivnosti bez cilja – osim jednoga: da se uspeva, da se kreće, da se funkcioniše, napreduje“ (From 1985: 79).

Šta je rezultat toga, pitao se From, kao što se pitaju i građani sveta, a naročito mladi u posttotalitarnoj tranzicionoj Srbiji i Beogradu? Odgovor koji je ponudio je sledeći „Moderni čovek se otudio od sebe, od svoga bližnjega i od prirode. On je transformisan u robu, doživljava svoje životne snage kao investiciju koja mu mora doneti maksimalno mogući profit po postojećim tržišnim prilikama“ (From isto: 79).

Kada taj čovek oseti moralnu potrebu da oprost bližnjem, da li mu to u savremenom svetu donosi profit? Očigledno ne, budući da se tržišne prilike odnose na ponudu i potražnju proizvoda eksplicitne, a ne implicitne kulture. Posmatrano na društvenom planu, profit nije okrenut apstraktnim odlikama društvenog života i pitanjima kako živimo i razmišljamo (Griswold 1994), a na individualnom planu – nije okrenut duhovnim vrednostima čoveka! Ali mu upravo takva moralna potreba omogućava da bude čovek, a ne roba. Čovek – to bi značilo: vratiti se sebi, bližnjima i prirodi. A, vratiti se sebi bi, u duhu narodne pesme „Banović Strahinja“, značilo – pobediti sebe uprkos „socijalnoj mašini“, kao što je sebe pobedio junak ove pesme.

Zato je savremeno čitanje dela književne baštine dragoceno za intelektualni, emocionalni i mentalni razvoj mladih. Ono omogućava da se identitet formira ne samo u uskim granicama neposrednog ličnog iskustva i reakcija u postojećem socio-ekonomsko-političkom kontekstu savremenog kulturnog sistema, već i iz perspektive moralnih načela i sistema vrednosti različitih kulturnih sistema koji su postojali u prošlosti (narodne pesme), kao i koji postoje u neposrednom, ali i širem okruženju (hrišćanstvo: pravoslavno i katoličko, neoliberalni kapitalizam i sl).

U okviru svoje socijalno-kulturno-istorijske teorije psihičkog razvoja, Vigotski je zato u umetnosti video „kulturno potporno sredstvo pomoću kog kultura podržava, kultiviše i oplemenjuje emocionalni razvoj pojedinca. Isto kao što bi intelektualni razvoj bez oslonca kulturnih sistema kakvi su jezik, nauka, filozofija ostao u uskim granicama neposrednog ličnog iskustva i emocionalni život pojedinca bez amplifikatorske uloge umetnosti kao kulturnog sistema koji se izgrađuje kroz istoriju bio bi sapet okvirima ličnih neposrednih reakcija u neposrednom životnom okruženju“ (Vigotski, Ivić 2005: 11).

Dakle, kako bi to psihologija umetnosti zaključila, “susret sa riznicom ljudskih obrazaca ponašanja i emocionalnog života koji je sadržan u umetnosti umnogome obogaćuje razvoj i emocionalni život čoveka“ jer ličnim

doživljajem proizvoda umetnosti, emocije postaju lične iako ne prestaju da budu i socijalne (Vigotski, Ivić 2005: 11).

Transkulturalni pristupi obrazovanju u umetnosti i umetnosti u obrazovanju

Prethodna analiza je pokazala da su moralna načela podložna kultivisanju. To znači da se ona razvijaju kroz proces vaspitanja i obrazovanja koji može biti spontan i organizovan. U teoriji se spontano usvajanje kulturnih sadržaja obično naziva inkulturacijom (od jezika, preko normi i vrednosti, pa do oblika umetničkog izražavanja i recepcije umetničkog dela). Inkulturacioni procesi najdinamičniji su u porodici (porodično obrazovanje), lokalnoj zajednici i grupi vršnjaka (Dragičević-Šešić 2003: 17), ali ne treba izgubiti iz vida i samoobrazovanje koje pojedincu omogućava da samostalno upravlja procesom inkulturacije. Međutim, u svim razvijenim kulturama pokazalo se da društvo mora da ustanovi posebne institucionalne forme unutar kojih će se intenzivnije odvijati inkulturacioni procesi. Škole su bile prve ustanove za usvajanje prihvaćenih kulturnih vrednosti u određenoj sredini, a tokom razvoja javile su se i druge institucije kulture (Dragičević-Šešić, isto) koje su imale edukativnu funkciju (muzeji, kulturni centri, domovi kulture, mediji i javni medijski servisi i dr).

Tako su spontani i organizovani oblici usvajanja kulturnih sadržaja u sekularnom društvu povezali roditelje, škole, kulturne institucije i medije masovnih komunikacija. Međutim, roditelji su skrhanj teretom egzistencijalnih problema, škole su izgubile kulturnu funkciju, kulturne institucije su izgubile obrazovnu funkciju (Pešikan, Đukić 2011), mediji su postali moćno sredstvo konzumerizma i potrošačke kulture, a crkve su donedavno bile isključene iz organizovanog vaspitnog i obrazovnog procesa. Pored svega, društvo se bori sa globalnom ekonomskom krizom koja značajno osiromašuje građane kao i javne obrazovne i kulturne ustanove. Upravo zato ovi problemi postaju predmet naučnih istraživanja na kojima se zasniva delovanje međunarodnih organizacija, javnih praktičnih politika kao i politika programiranja obrazovnih i kulturnih institucija.

Zbog svog uticaja na razvoj deteta, u većini zemalja umetnosti su integrisane u sistem formalnog obrazovanja. Danas se, međutim, postavlja pitanje da li je

to dovoljno? U Evropi i svetu sve više se obraća pažnja na umetničko obrazovanje i pojavljuju se agende i strateški dokumenti u skladu sa kojima bi države trebalo da preduzimaju inicijative u cilju integrisanja kulture i umetnosti sa obrazovanjem (*Smernice za umetničko obrazovanje*, 2006; *Evropska agenda za kulturu*, EU 2009; *Seulska agenda – ciljevi za razvoj umetničkog obrazovanja*, 2010). Ova dokumenta izražavaju ubedenje da umetničko obrazovanje direktno doprinosi rešavanju društvenih i kulturnih problema, da zato mora odigrati važnu ulogu u konstruktivnoj transformaciji obrazovnih sistema koji se bore da zadovolje potrebe svojih učenika, u svetu koji se menja velikom brzinom i čije su bitne karakteristike značajan tehnološki napredak sa jedne strane, ali i ukorenjene društvene i kulturne nepravde sa druge. Takođe, političari na evropskom nivou priznaju da su obrazovanje i obuka ključni faktor razvoja društva znanja i ekonomije. Zbog toga je Evropska komisija donela strateški okvir evropske kooperacije u oblasti obrazovanja i obuke (education&training – ET, 2020) koji predstavlja nastavak programa uspostavljanja sinergetskih odnosa između obrazovanja i kulture započetog 2001. godine (Education and Training 2010 work programme: Erasmus, Comenius, Gruntvig, Leonardo da Vinci) i mnoge druge (Pešikan, Đukić 2011).⁷

Nekoliko godina pre, na Svetskoj konferenciji o umetničkom obrazovanju „Oblikovanje stvaralačkih mogućnosti za 21. vek“ (UNESKO Lisabon 2006) donete su smernice za umetničko obrazovanje koje se kao zvanični dokument UNESKO-a preporučuju vladama članicama UN. U njemu se ističu četiri osnovna cilja umetničkog obrazovanja. Treći cilj je poboljšanje kvaliteta obrazovanja sa svešću da umetničko obrazovanje na više načina doprinosi kvalitetu obrazovanja: omogućuje aktivno učenje i ističe opšteljudske vrednosti (Đukić, 2010). Međutim, samim tim što je eksplicitno formulisano, ovaj cilj pokazuje da umetnost u postojećem sistemu nije imala odgovarajuću primenu. Ovo se posebno odnosi na dramske umetnosti koje u formalnom sistemu obrazovanja nisu zastupljene kao nastavni predmet, za razliku od likovnih i muzičkih umetnosti, koje su u pravilu obuhvaćene nastavnim planovima i programima (Đukić, isto).

Zato je u okviru međunarodnog DICE projekta sprovedeno prvo istraživanje koje je pokazalo vezu između dramskih aktivnosti u obrazovanju i kompetencija u obrazovanju istaknutih Lisabonskom strategijom. Ciljevi ovog istraživanja su bili:

⁷ http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc28_en.htm

1. Pokazati kroskulturalnim kvantitativnim i kvalitativnim istraživanjem da su dramske aktivnosti u obrazovanju snažno sredstvo unapređivanja ključnih kompetencija u obrazovanju istaknutih Lisabonskom strategijom. Na bazi istraživanja publikovati „Zelenu knjigu“ na dvanaest jezika i distribuirati je obrazovnim i kulturnim nosiocima ovih aktivnosti na evropskom, nacionalnom i lokalnom nivou.⁸
2. Kreirati „Evropski edukativni paket drame u obrazovanju“ kao nastavno sredstvo za primenu dramskih aktivnosti u školama s ciljem unapređenja ključnih kompetencija u obrazovanju istaknutih Lisabonskom strategijom. Distribuirati nastavnički paket na dvanaest jezika širokom broju škola.⁹
3. Uporediti dramske aktivnosti u obrazovanju u različitim zemljama i pomoći transfer znanja kroz mobilnost eksperata.

Posmatrano na nivou Srbije, svrha savremenog programa obrazovanja u Srbiji, pored različitih oblika pismenosti neophodnih za život, uključuje i „umetničku i kulturnu pismenost“¹⁰, znanja, veštine, stavove i vrednosti „koje osposobljavaju učenika da uspešno zadovoljava sopstvene potrebe i interese, razvija sopstvenu ličnost i potencijale, poštuje druge osobe i njihov identitet, potrebe i interese, uz aktivno i odgovorno učešće u ekonomskom, društvenom i kulturnom životu i doprinosi demokratskom, ekonomskom i kulturnom razvoju društva“ (Đukić, isto).

Međutim, umetnička i kulturna pismenost se ne mogu optimalno ostvariti kroz postojeći obrazovni sistem prevashodno zato što je škola izgubila kulturnu ulogu, a druga ozbiljna slabost odnosi se na mesto umetničkih sadržaja u nastavnim planovima i programima škola. Kulturni sadržaji nisu adekvatno predstavljeni u školi i ne ispunjavaju svoju misiju. Različite umetnosti nisu podjednako zastupljene ni vertikalno (na različitim nivoima obrazovanja) ni horizontalno: umetnost je svedena na muziku, likovnu umetnost i književnost, dok drama, filmsko obrazovanje, ples i druge umetničke discipline još uvek nisu deo obaveznog školskog programa. Takođe, ne postoji povezivanje

8 Rezultati su objavljeni u publikaciji *The DICE has been cast, A DICE resource Research findings and recommendations on educational theatre and drama*, ISBN 978-963-88397-4-9

9 Paket sadrži opis svih radionica objavljen u publikaciji *Making a World of Difference, A DICE resource for practitioners on educational theatre and drama*, ISBN 978-963-88397-3-2

10 Ova svrha definisana je u nastavnom programu za osmi razred osnovnog vaspitanja i obrazovanja kao: „Kvalitetno obrazovanje i vaspitanje, koje omogućava sticanje jezičke, matematičke, naučne, umetničke, kulturne, zdravstvene ekološke i informatičke pismenosti, neophodne za život u savremenom i složenom društvu“

umetničkih predmeta sa referentnim delovima programa drugih predmeta (književnost, istorija), niti je umetnost deo sadržaja koji se polaže na maloj maturi.

Pored ovoga, problem predstavlja i dominantni tradicionalan način realizacije umetničkih sadržaja u školama. Metode rada su dominantno predavačke, nastava izgleda skoro isto kao kod drugih predmeta mada su priroda i ciljevi ovih predmeta drugačiji; ne koriste se aktivni i interaktivni oblici rada (Ivić, Pešikan, Antić 2003), niti neki oblici umetnosti (npr. kreativna drama i pokret), a udžbenici i instruktivni materijali ne odražavaju specifičnost predmeta, duh discipline i specifičan način mišljenja i rada (Ivić, Pešikan, Antić 2008). Ne koristi se potencijal umetničke grupe predmeta za razvoj mišljenja kod učenika (kreativno i kritičko mišljenje, fleksibilnost u mišljenju, otvorenost uma, tolerancija na različitost i dvosmislenost, sposobnost prevođenja iz jednog simboličkog jezika u druge, sposobnost produkcije itd). A to su vrste i odlike mišljenja koje su važne i za druge oblasti saznanja (npr. za naučno mišljenje i rešavanje problema u školskim i životnim okolnostima). Takođe se potencijal ovih sadržaja ne koristi dovoljno za razvoj sposobnosti komuniciranja.

Zbog ovakvog položaja i načina realizacije umetničkih sadržaja u školi neadekvatni su ishodi učenja: ne uspevaju da se razviju stvaralačke sposobnosti i obrasci ponašanja kod učenika; ne uvode se učenici u umetničko stvaranje (primereno njihovim mogućnostima); ovi sadržaji ne deluju kao agens socijalizacije i vaspitanja, ne podstiču i ne razvijaju opšte ljudske humanističke i estetske vrednosti, estetski doživljaj, afinitet prema umetnosti kod učenika; škola ne uspeva da razvije kulturne potrebe i navike kod učenika i da ponudi kulturu učenicima na takav način da ona bude protivteža kiču, neukusu, primitivizmu, banalnosti i komercijalizaciji koje učenici svakodnevno sreću u medijima i sredini u kojoj žive (Pešikan, Đukić, isto).

Takođe se može uočiti da nedostaje saradnja škole i različitih kulturnih institucija koja se uspostavlja na osnovu utvrđenog nastavnog plana i programa, a primeri kao što je dramska radionica CEDEUM-a, sa jasno utvrđenim ciljevima i načinima rada, veoma su retki.

Šta to znači biti čovek ?

Metod koji je primenjen u radionici „Banović Strahinja“¹¹ bazira se na specifičnim tehnikama, strukturama i strategijama obrazovne, kreativne, istraživačke, razvojne ili proces drame.

Na opštem planu to je postupak vođenja časa po principu kreativnog procesa¹², otvorenog sistema i pune participacije svih učesnika u tom procesu. Proces se gradi izabranim dramskim elementima – od dramskih igara i vežbi, dramskog igranja i improvizacija do malih dramskih prezentacija i igranja pozorišta. Dinamika grupe obuhvata rad cele grupe, rad u manjim grupama ili parovima i individualni rad učesnika. Posebno za radionicu „Banović Strahinja“ izabrane su dramske strukture i tehnike poznate kao zaleđene slike, horski govor, učenici u ulozi istraživača, građana i likova iz pesme, voditelj u ulozi glavnog istraživača, naratora...

Smernice za realizaciju nastavne jedinice „Banović Strahinja“ koje se nalaze u školskom udžbeniku koristile su se kao podsticaji za pronalaženje načina da se kao zadatak ispune, ali da učenici do njih dođu kroz proces međusobne razmene sopstvenog iskustva, znanja i stavova. Prema navedenim smernicama, nastavnik treba da uradi sa učenicima strukturnu analizu „Banović Strahinje“ kao narodne epske pesme (tema, motivi, kompozicija, fabula, siže, funkcija epizoda), da zada učenicima istraživačke zadatke za obradu lika Banović Strahinje, a učenici treba da obrade lik Banović Strahinje u odnosu na značenje i funkcija lika sa ukazivanjem na umetničke postupke u procesu stvaranja lika (opis, dijalog, naracija, gledišta drugih likova dela, stav i gledište narodnog pevača). U okviru kulture izražavanja nastavnik, takođe, treba da predloži temu: Banović Strahinja u mom viđenju i viđenju književne kritike, kao i da uvede učenike u tehniku naučnog istraživanja i korišćenje tzv. primarnih i sekundarnih izvora. Na času u Farmaceutsko-fizioterapeutskoj

11 Dubinsko istraživanje o dramskoj radionici sprovedeno je primenom tehnike intervju na osnovu strukturisanog upitnika vođenog sa Ljubicom Ristić Beljanski, koordinatorom DICE projekta u Srbiji, 16. 12. 2011. godine. Strukturisani upitnik je obuhvatio sledeća pitanja: 1. U čemu se sastoji metod primenjen u radionici dramskih umetnosti i obrazovnog pozorišta „Banović Strahinja“? 2. Po čemu se on razlikuje od uobičajenog metoda učenja književnosti u srednjoj stručnoj školi? 3. Šta je cilj tog metoda? 4. Koji rezultati su ostvareni? 5. Kako ostvareni rezultati doprinose formiranju kulturnog identiteta učenika – šta podrazumevate pod kompetencijom „šta to znači biti čovek“? 6. Kako ostvareni rezultati doprinose ostvarivanju misije, vizije i poslovne politike CEDEUM-a?

12 Videti prilog o dramskoj radionici „Banović Strahinja“

školi realizovanom u redovnom nastavnom terminu, a u okviru DICE projekta, našli su se skoro svi ovi elementi s tim što su transformisani u forme koje nisu prenošenje znanja i ispitivanje već razmena znanja i stavova i kreiranje zajednice učenja i stvaranja.

Budući da je cilj celokupnog DICE projekta bio da se pokaže da su pozorište i drama u obrazovanju moćno sredstvo za unapređivanje pet od osam ključnih kompetencija istaknutih Lisabonskom strategijom za obrazovanje, metod koji je primenjen u ovoj radionici imao je, takođe, sve ove kompetencije u vidu kako bi u punom smislu oblikovao znanja, veštine i stavove koje navedene kompetencije ističu: komunikacija na maternjem jeziku i učiti kako se uči, zatim međuljudske, interkulturalne, socijalne i građanske kompetencije, kao i preduzimljivost i izražavanje kroz kulturne aktivnosti.

Postavka časa za obradu nastavne jedinice „Banović Strahinja“ realizovana je po principu dramske radionice što je bitno odredilo razliku u odnosu na uobičajeni školski čas. Pre svega, učionica je bila nameštena tako da su klupe sklonjene i postavljene uz zidove, što je otvorilo prostor i omogućavalo mobilnost i fleksibilno korišćenje kako prostora tako i stolica za rad sa celom grupom, rad u manjim grupama, parovima ili individualno, u celom prostoru bez sedenja ili sa stolicama u krug, polukrug i u formaciji gledališta.

Početak časa predstavljao je uvodnu fazu, laganu pripremu, opuštanje i koncentraciju. Radionica je krenula iz kruga. Išlo se na to da se stvori osećanje grupe i uspostavljanje zajedničke dobre atmosfere, koncentracija na sebe, svoje iskustvo... Ovdje su se koristile i kombinovale izabrane vežbe, kao i slobodan razgovor, asocijacije, kratki iskazi i kratki delovi teksta pesme iz čitanke kojima se posredno ulazilo u temu. Nastavak radionice bazirao se na vežbama i zadacima koji su omogućili da cela grupa bude aktivna tako što su stvarane manje simultane grupe i parovi i situacije ulaska u uloge sa istraživačkim zadacima, razmenom i prezentacijama iz uloga. Koristila se i tehnika voditelja u ulozi. Zahtevi koji su se dalje postavljaju širili su se, kako na realnom tako i na fiktivnom planu, kroz uloge i izabrane situacije, na zajednički rad sa drugima i aktivno opažanje drugih, na kontakt s drugima, na prihvatanje drugog kao partnera u zajedničkoj aktivnosti, na razumevanje poruka i izraza drugih, na adekvatno reagovanje. Uvodili su se složeniji zadaci i usavršavale su se dramske tehnike kao što su zaleđene slike i horski govor, kreiranje živog scenarija. Radionica je zaokružena pretvaranjem dobijenih scena u kolektivno događanje sa svim elementima i snažnim doživljajem pumog

učestvovanja u jednom izuzetno uzbudljivom i neočekivanom pozorišnom činu sa spontanom aplauzom svih zajedno – jednih drugima.

Poseban element koji je razlikovao radionicu „Banović Strahinja“ od uobičajenog držanja časa u srednjoj stručnoj školi proistekao je iz metodologije karakteristične na časovima jezika i književnosti kod nastavnika ove srednje stručne škole, a to je da se u redovnoj lektiri otkrivaju i na dramski način obrađuju oni segmenti koji predstavljaju sadržaje iz stručnih predmeta ove škole. Na osnovu ovog podsticaja, u radionicu „Banović Strahinja“ unet je i taj postupak kao specifičan vid istraživanja stručnih sadržaja baziranih na ciljevima i zadacima struke za koju ova škola obrazuje svoje učenike. Radionica „Banović Strahinja“ se tako bavila i pitanjima kako je izgledalo zanimanje nekoga ko je obavljao poslove današnjih farmaceuta i fizioterapeuta u to vreme, koji su tradicionalni lekovi i lečenja koji su mogli da pomognu likovima iz pesme da prebrode ili da se izleče od zadobijenih rana i sl.

Osnovni cilj metoda u radionici „Banović Strahinja“ bio je da se koristeći dramske strukture i tehnike poznate kako u svetu tako i delom kod nas, kao i autohtone ideje nastavnika škole, istraže drugačije mogućnosti obrade ove nastavne jedinice i zvanično postavljenih ciljeva i zadataka kako bi se stvorili uslovi za aktivno i kreativno istraživanje i razumevanje sadržaja, tema i poruka koje nudi ova epska pesma, kao i da se otvore mogućnosti da se učenje i razumevanje ovih sadržaja, tema i poruka mogu produbiti, aktuelizovati i osnažiti sopstvenim iskustvom i sopstvenom imaginacijom, obogatiti kroz međusobnu razmenu i slobodno iznošenje stavova, mišljenja, ideja i predloga učenika. Takođe, cilj je bio puna aktivizacija svih učenika kroz rad sa celom grupom, rad u manjim grupama ili parovima, stalna međusobna komunikacija, dijalog i saradnja kako međusobna tako i sa voditeljem radionice. Širi cilj odnosio se na isprobavanje drame kao metoda u nastavi kako bi se postavile moguće osnove za uvođenje drame u obrazovni sistem.

Radionice u okviru DICE projekta¹³, kao što je to bio slučaj sa radionicom „Banović Strahinja“, omogućile su da se u kontekstu nastave postignu izuzet

13 U prvoj fazi projekta uspostavljena je saradnja sa zainteresovanim osnovnim i srednjim školama da bi u najuži izbor za potrebe istraživanja bile izabrane dve beogradske škole koje svojim radom u ovim oblastima neguju specifične pristupe i ostvaruje izuzetno vredne rezultate (Osnovna škola „Mihailo Petrović Alas“ na Starom gradu i srednja Farmaceutsko-fizioterapeutska škola na Zvezdari). U istraživanju je učestvovalo ukupno 285 učenika uzrasta od 13 do 16 godina, oko 40 nastavnika i stručnih saradnika iz škola, kao i tim pozorišnih umetnika, dramskih

no vredni rezultati. Ovi časovi su dali novu vrednost nastavi, doprineli su koheziji odeljenja, aktivirali su učenike, uneli zadovoljstvo i motivaciju u njihov svakodnevni školski život i rad. Učestvovanje u ovim časovima-radionicama imalo je uticaja na kvalitet života uopšte i na angažovanost mladih ljudi u širokom rasponu aktivnosti i socijalnih odnosa. Nastavnici su uočili da učenici koji su učestvovali u ovim radionicama postaju bolji u većini kompetencija od učenika koji u ovim aktivnostima nisu učestvovali.

Radionica „Banović Strahinja“ ostavila je vrlo snažan utisak na učenike. Na osnovu iskaza učenika tokom radionice „Banović Strahinja“, njihove diskusije o uzrocima i posledicama delovanja likova u ovoj pesmi, stavova koje su iznosili u međusobnom dijalogu, kao i zaključka koje su uneli u završnu scenu, samo tokom ove jedne radionice desile su se izuzetno značajne i pozitivne promene u odnosu na ustaljena mišljenja i stereotipe. Od posebnog je značaja bila diskusija oko pitanja praštanja. Pokazalo se da je ovo pitanje za ove mlade ljude vrlo aktuelno i da imaju veliku potrebu da o tome govore. Delovanje kroz „snažnu“ epsku priču i njene aktere pokazalo se izuzetno vredno i oslobađajuće jer je omogućilo da se pokrenu i otvore osetljive teme u bezbednosti distance.

Možemo zaključiti da je radionica „Banović Strahinja“, predstavljena u okviru DICE projekta pod naslovom „Ka mogućem...“, podjednako uspešno istražila mogućnosti korišćenja dramskih struktura i tehnika pri obradi jedne narodne epske pesme kao nastavne jedinice, unapredila znanja, veštine i stavove koje izabrane kompetencije ističu, ali je otkrila i na koji način ovakva jedna pesma u školskoj lektiri može pružiti bogat i moćan izvor slika i pomoći da se dotaknu univerzalne vrednosti.

Kao što je celokupan DICE projekat pokazao i radionica „Banović Strahinja“ je potvrdila da obrazovna drama i pozorište bitno utiču na otvorenost, empatiju i odgovornost, na produbljeno razumevanje i osetljivost na društvene probleme, na sposobnost da se postavljaju bitna pitanja i proveravaju odgovori

pedagoga, psihologa i drugih stručnjaka, kao i studenata, angažovanih preko CEDEUM-a. Projekat je obuhvatio anketu sa učenicima, anketu sa nastavnicima, istraživačke i kontrolne grupe, osam jednokratnih dramskih aktivnosti i set od deset kontinuiranih dramskih radionica sa četiri grupe. Sve aktivnosti su se pratile i beležile kako bi se dobio bogat materijal i osnova za primere dobre prakse.

sa različitih tačaka gledišta, da se bude zainteresovan i uključen, da se istražuje i bude osposobljen i osnažen – aktivan i misleći građanin.

Zato se, iako je DICE pojekat istraživao pet od osam kompetencija istaknutih Lisabonskom strategijom, tokom procesa na ovim kompetencijama otvorila nova dimenzija. Bilo je potrebno proširiti polje istraživanja kako bi se jasno ukazalo da obrazovna drama i pozorište mogu pružiti mladim ljudima odrastanje u kreativnija, nezavisnija i autonomnija ljudska bića i da je uloga imaginacije suštinska u ostvarivanju vrednosti za pravednije i humanije društvo. Rastuća zabrinutost zbog situacije u kojoj se svet i naše društvo danas nalazi, postavila je pred učesnike DICE projekta pitanje zahteva moralnog kompasa kojim će čovek locirati sebe samog i u odnosu sebe prema drugima u svetu i početi da prevrednuje stare i stvara nove vrednosti, da može da zamisli i ima viziju društva u kome vredi živjeti sa boljim osećanjem kuda ide i sa dubokim ubeđenjem o tome kakav čovek želi da bude. Zato je ova kompetencija koja postavlja pitanje – šta znači biti čovek – u DICE projektu nazvana „Sve to i još više...“.

Ostvareni rezultati u DICE projektu doprineli su visokom vrednovanju obrazovne drame i pozorišta i njenom uticaju na opštu politiku obrazovanja i kulture u Evropi. To je bilo vrlo jasno istaknuto na završnoj konferenciji DICE projekta u Evropskom parlamentu u Briselu u oktobru 2010. godine¹⁴. DICE je naučno dokazao koliko ova oblast daje pozitivne ishode. Istraživanje je argumentovano ukazalo da obrazovna drama i pozorište pruža mladima dragocene uslove za učenje, kreativnost i punu socijalnu uključenost. Oni koji rade u ovoj oblasti to osećaju i uvek iznova doživljavaju, kao što znaju, jer imaju prilike da budu neposredni svedoci, da aktivno učestvovanje u ovim aktivnostima podstiče i dovodi do viših nivoa postignuća od iskazanih na uobičajenim predavanjima i ispitivanjima naučenog. Zaključci i preporuke DICE projekta naglašavaju neophodnost systemske podrške ovoj oblasti umetnosti kroz njeno uvođenje u obrazovni sistem i načine na koji će se sprovoditi obuka kadrova za održiv i kvalitetan program kako u formalnom tako i u neformalnom obrazovanju i slobodnom vemeni mladih. Ove smernice DICE projekta potvrdile su i utvrdile postavljenu misiju, viziju i programsku politiku CEDEUM-a. Iz DICE projekta izrastaju novi projekti i nove inicijative kako na nacionalnom tako i na regionalnom i međunarodnom nivou. Ali,

14 Završnica projekta obeležena je izuzetno značajnom i produktivnom Briselskom konferencijom 25. oktobra u Evropskom parlamentu uz prisustvo predstavnika svih zemalja učesnica u projektu, lidera EU i značajnih zvanica i stručnjaka iz oblasti kulture i obrazovanja.

iskustva i rezultati DICE projekta ne treba da budu samo od uticaja za dalji razvoj i unapređivanje programske politike CEDEUM-a, nego i od uticaja na pravce i strategije razvoja kako u oblasti obrazovanja tako i u oblasti kulture na širem nacionalnom planu.

Zaključak: kako stvoriti nove transkulturalne projekte sećanja i identiteta

Moralna načela su rezultat kultivacije, ali pojedinac ima slobodu da se opredeli između različitih moralnih obrazaca koji postoje u jednom društvu. Na taj način on aktivno može da utiče na formiranje sopstvenog identiteta, zajedno sa drugim akterima koji učestvuju u spontanom i organizovanom procesu inkulturacije. U tom procesu, aktivno učenje koje korišćenjem umetnosti ističe opšteljudske vrednosti i doprinosi razvoju umetničke i kulturne pismenosti, osposobljava učenike da uspešno zadovoljavaju sopstvene potrebe i interese, razvijaju sopstvenu ličnost i potencijale, poštuju druge osobe i njihov identitet, potrebe i interese. Dramske umetnosti imaju poseban uticaj jer ličnim doživljajem književne baštine i drugih proizvoda umetnosti emocije postaju lične iako ne prestaju da budu i socijalne.

Umetničko obrazovanje direktno doprinosi rešavanju društvenih i kulturnih problema, te zato mora odigrati važnu ulogu u konstruktivnoj transformaciji obrazovnih sistema koji se bore da zadovolje potrebe svojih učenika, u svetu koji se menja velikom brzinom i čije su bitne karakteristike značajan tehnološki napredak sa jedne strane, ali i ukorenjene društvene i kulturne nepravde sa druge.

To javne praktične politike kulture, obrazovanja i nauke obavezuje da stvore uslove za dalji razvoj umetničkog obrazovanja i uključivanje dramskih umetnosti u obrazovne programe na svim nivoima školovanja učenika. Obrazovna politika i politika programiranja rada škola i kulturnih institucija su kompatibilne. Samo zajedno mogu da doprinesu razvoju dece i formiranju identiteta kroz višestruke funkcije umetnosti u obrazovnom procesu. Zbog takve funkcionalne povezanosti obrazovne i kulturne politike, potrebno je razvijati inovativne pristupe različitim umetnostima (uključujući dramske umetnosti, balet, savremeni ples i dr) na različitim nivoima obrazovanja, koji će inovativnim sadržajima ostvarivati nove vaspitne i obrazovne efekte i doprinositi kultivisanju moralnih načela i vrednosnih sistema savremenih mladih generacija. Uspostavljanje i razvoj saradnje između škole i kulturnih institucija

podrazumeva jasno definisane i elaborirane ciljeve, vidove (oblike) i sadržaj saradnje, kao i evaluaciju ostvarenih rezultata. Pozitivni stavovi prema umetnosti i interesovanje za nju ne mogu se ostvariti na osnovu jednog ili dva kontakta (poseta školama ili umetničkoj organizaciji) već moraju postojati programi koji se realizuju i šire svakim kontaktom, pa kako mladi napreduju kroz obrazovni sistem tako i njihov doživljaj umetnosti postaje širi, dublji i kompleksniji, a umetnost postaje način obogaćivanja vlastitog života. Zajedničke programe koje razvijaju škola i kulturna institucija oko sadržaja koji se iz različitih predmeta uče u školi (a ne samo jezika i književnosti) treba razvijati uz punu participaciju učenika i angažovanje umetnika koji su obučeni za praktičnu primenu metoda obrazovnog pozorišta i drame.

Da bi sve navedeno bilo moguće, nužno je uspostavljanje novih strateških partnerstava na osnovu utvrđenog nastavnog plana i programa, i to između različitih aktera koji deluju u oblasti obrazovanja i kulture. Ovo partnerstvo se mora proširiti i uključiti i medije jer čovek kao medijski fenomen o sebi i o svetu oko sebe danas najviše uči kroz medijske sadržaje. To istovremeno znači da mediji moraju biti otvoreni za inovativne projekte umetničkog obrazovanja, jer ako nisu medijski stvoreni ili preneti do javnosti, domašaji se zatvaraju samo u uzan krug privilegovanih učenika koji su obuhvaćeni inovativnim projektima i sadržajima.

Literatura

- Đukić, Vesna. (2010), „Obrazovna i kulturna politika: dramske umetnosti u školama”, *Zbornik radova Fakulteta dramskih umetnosti broj 17*, Beograd: Institut za pozorište, film, radio i televiziju FDU.
- From, Erih. (1985), *Umijeće ljubavi*, Zagreb: Naprijed.
- Griswold, Wendy. (1994), *Cultures and societies in a changing world*, London: Pine Forge Press.
- Ivić, Ivan, Pešikan, Ana, Antić, Slobodanka. (2003), *Aktivno učenje 2*, Institut za psihologiju, Beograd: Filozofski fakultet.
- Ivić, Ivan, Pešikan, Ana, Antić, Slobodanka. (2008), *Vodič za dobar udžbenik – Opšti standardi kvaliteta udžbenika*, Novi Sad: Platoneum.
- Jerotić, Vladeta, *Hrišćanstvo i psihološki problemi čoveka*. (2007), Beograd: Ars libri, Zadužbina Vladete Jerotića.
- Making a World of Difference. (2010), A DICE resource for practitioners on educational theatre and drama, Drama Improves Lisbon Key Competences in Education

- Pešikan, Ana, Đukić, Vesna, „Obrazovanje i kultura: kako ka efikasnoj međuresornoj saradnji?“, *Zbornik radova sa 28. Međunarodnog naučnog skupa Tehnologija, kultura i razvoj*, Palić, 29. avgust – 1. septembar 2011, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Subotici, 2011.
- Uzani put Pravoslavlja, (u)kazivanja posetiocima crkve (2002), pripremio za štampu m. Vasilije M., Manastir Bavanište.
- Vigotski, Lav. (2005), *Dečja mašta i stvaralaštvo*, predgovor Ivan Ivić, Psihologija stvaralaštva kod dece: nekad i sad, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Vitanijski, arhimandrit Lazar. (1999), *Šta treba da zna pravoslavni hrišćanin danas*, Cetinje: Svetigora.
- Vuksanović, Divna. (2007), *Filozofija medija, ontologija, estetika, kritika*, Beograd: Čigoja.

PRILOG:

DRAMSKA RADIONICA: BANOVIĆ STRAHINJA

Škola: Farmaceutsko-fizioterapeutska škola, Beograd

Predmet: Srpski jezik i književnost

Razred: I

Naziv nastavne jedinice: Banović Strahinja

Struktura radionice

Uvodni deo

Pozdravljanje učesnika. Kratko predstavljanje voditelja. Objašnjenje o načinu rada i nastavnoj jedinici na kojoj ćemo raditi. Istaći da će učesnici ući u priču o Banović Strahinji i doživeti je na jedan nov i zanimljiv način koristeći svoju maštu i iskustvo, a posebno će se isprobati u pričanju i igranju uloga.

Voditelj objasni učenicima da će raditi kao grupa istraživača koja će istraživati jedno vrlo zanimljivu pesmu, poznatu i sasvim neobičnu i za vreme u kome je nastala, a i danas provocira na diskusije i različita tumačenja.

Predstavljanje učesnika. Kratko. Prvi krug samo ime i prezime. Drugi krug ime i pridev na isto slovo. Treći krug nešto stvarno o sebi... karakteristično...

Cela grupa: Opuštanje i zagrevanje
Stolice. Krug. Ugodno nameštanje za rad, postizanje koncentracije
smirivanjem i jednostavnim vežbama disanja. Vežbe na stolici. Masaža u krug.
Promena mesta. Masaža...

Cela grupa: Igra *Neka promene mesto svi oni koji...*

... znaju da postoji epska pesma koja se zove Banović Strahinja
... su čuli ili pročitali neke delove ili celu pesmu
... znaju kako počinje pesma
... su razmišljali o postupcima likova s pitanjima zašto su baš tako postupili
... znaju koji bi lik izabrali da o njemu diskutuju
... mogu da zamisle svoju profesiju farmaceuta/fizioterapeuta kako je mogla da
izgleda u to vreme

Cela grupa: Diskusija

Zašto je ova epska pesma u školskom programu?
Gde su se sve sreli sa ovim junakom? Literatura, film, pozorište...Odgovori,
komentari, mišljenja, pitanja...

Rad u parovima: Istraživači u akciji

Voditelj uvodi učenike u ulogu anketara. Anketari sprovode anketu među
građanima o njihovom poznavanju i stavovima u vezi sa pesmom, običajima iz
tog vremena, njihovom viđenju i vrednostima koje pesma ima za današnje
generacije.

Podela učesnika na one koji su A i one koji su B. Uloge. A su istraživači
(anketari – dobijaju listu sa pitanjima), a B su građani (dobijaju karticu u kojoj
su ulozi – penzionisani nastavnik književnosti, maturant srednjoškolac, vojno
lice, pesnik, glumac, sveštenik, lekar, ataše za kulturu neke druge zemlje,
student književnosti, pevač narodnih pesama, doktor nauka iz ove oblasti,
novinar žute štampe...).

Učesnici rade u parovima iz uloge: jedan je A – istraživač i drugi je B –
građanin.

Prezentacija grupe A: Šta kažu istraživači...

Voditelj u ulogu glavnog istraživača – postavlja pitanje šta su otkrili. Odgovori
istraživača su važni zbog nastavka istraživanja i projekta koji ih očekuje – u
planu je veliki pozorišni projekat. Istraživači izveštavaju o ishodima svojih
anketa.

Prezentacija grupe B: Šta kažu građani...

Voditelj u ulozi glavnog istraživača – postavlja pitanja građanima o njihovim predlozima i na koji način žele da se uključe u ovaj veliki projekat. Njihovo učestvovanje je izuzetno značajno kako bi projekat dobio sredstva. Građani nude svoje predloge.

Voditelj u ulozi naratora – priča o istraživanju i o celom projektu koji je angažovao građane i pokrenuo vrlo aktuelna pitanja, pobudio veliko interesovanje u javnosti... Veliko istraživanje se nastavlja. Projekat je odobren! Svi su uključeni...

Rad cele grupe: Istraživanje likova

Hodanje kroz prostor – zaustavljanje na „Stop!” To sam ja: Banović Strahinja ..., Anđelija ..., Jug Bogdan..., Vlah Alija... i dr. Likovi kao zaleđene slike iza svakog izgovaranja imena.

Rad u manjim grupama: Složili smo se da...

Hodanje kroz prostor – zaustavljanje na „Stop!” Voditelj izgovara određen broj (4, 3, 5...) i učesnici treba da stanu u grupe po tom broju. Kada su se grupe formirale, voditelj izgovara ime lika: Banović Strahinja ..., Anđelija ..., Jug Bogdan..., Vlah Alija... i dr. Grupe treba da se dogovore iza svakog izgovaranja lika i zajedno prikažu nešto što određuje karakter tog lika oko čega će svi u grupi da se slože. Grupe prezentuju svoje zaleđene slike. Prvo izgovore zajedno ime lika a onda stanu u zaleđenu sliku. Posle svakog zadatka grupa kaže šta je to oko čega su se složili.

Rad sa celom grupom: Početak i kraj pesme

Krug. Kako počinje pesma? Kako se pesma završava? Proba – horski govor (tekst iz čitanke).

Svako neka pronađe nekoga ko je skoro iste konstitucije. Stvaraju se parovi. Ovi parovi treba sada da nađu drugi par koji je potpuno različit po konstituciji. Formiraju se grupe od četvoro u grupi.

Rad u malim grupama: Ključni momenti

Grupa razgovara o ključnim momentima u pesmi. Izbor jednog ključnog momenta i postavljanje tog momenta u zaleđenu sliku.

Prezentacija grupa prema iskazima grupe u odnosu na redosled u kome se taj momenat pojavljuje u pesmi. Jedna grupa za drugom prikazuje ostalima svoje zaleđene slike.

Rad cele grupe: Postavka

Razgovor u vezi sa početkom, redosledom scena i završetkom. Scena koja nedostaje...

Cela grupa: Dramska prezentacija pesme

Početak. Polukrug. Horski govor – početak pesme (tekst iz čitanke – prva dva stiha: „Neko bješe Strahiniću bane, Bješe bane u malenoj Banjskoj...”, jedna po jedna grupa, prema redosledu koji su postavili, izlazi jedna za drugom u prostor ispred polukruga i iz sloumoušna u potpunoj tišini staje u zaleđenu sliku svog ključnog momenta i vraća se u polukrug. Finalna scena (scena koja nedostaje: Banović Strahinja i Anđelija izlaze iz polukruga i stanu u zaleđenoj slici koja prikazuje njihov dalji put u život). Ostali koji stoje u polukrugu u sloumoušnu, svako iz izabranog lika po sopstvenom izboru, stvaraju zaleđenu sliku reakcije onih koji su bili okruženje Banović Strahinje i Anđelije.

Zajednička zaleđena slika nekoliko trenutaka. Banović Strahinja i Anđelija u novoj zaleđenoj slici stoje s pogledom u daljinu. Oni koji su bili u polukrugu stoje s pogledom ispred sebe. Horski govor – kraj pesme (tekst iz čitanke – poslednja dva stiha: „Pomalo je takijeh junaka, Ka’ što bješe Strahiniću bane...” Aplauz. Utisci...

Cela grupa: Pečat, za kraj

Svi stanu u krug jedan pored drugog. Podignu ruke savijene u laktu sa podignutim kažiprstom i naprave spoj sa jagodicama kažiprsta s onim koji stoji i sa jedne i sa druge strane. Na znak voditelja (tri, četiri, sad) treba zajedno da pljesnu. Pečat se uradi ponovo ukoliko pljesak nije bio istovremeni.

Kad se desi, iz njega izlazi još jedan aplauz svima i čestitke za uspešan čas.

Vesna Đukić
Faculty of Dramatic Arts, University of Arts in Belgrade,
Belgrade, Serbia

THE DICE HAS BEEN CAST: A TRANSCULTURAL PROJECT ON MEMORY AND IDENTITY, CENTER FOR DRAMA IN EDUCATION AND ART (CEDEUM)

Summary

This paper analyses the results of cross-cultural research on the effects of dramatic art in education and the upbringing of youths by means of developing key competencies in education as identified in the Lisbon strategy (European Union 2000). The research was conducted by the Center for Drama in Education and Art from 2009-2010 as a part of the international project DICE (Drama Improves Lisbon Key Competences in Education), which was organised in a consortium of six partners (Hungary, Great Britain, Poland, The Netherlands, Slovenia, Romania) along with the involvement of six associate partners (Czech Republic, Gaza Strip, Norway, Portugal, Serbia, Sweden).

The focus of the research is the policy of programing innovative cultural topics which utilise dramatic art for educational purposes, thus representing a tool for establishing cultural identity and personal development for high school youths in Belgrade. As a particular case study the introduction of dramatic structure in language and literature instruction, developed in a pharmaceutical and physical therapy school in Zvezdara municipality in cooperation with the cultural institution Parobrod in Stari grad municipality, is analysed. This way 'the dice has been cast' not just onto the Belgrade art scene and not just in the artistic space of transcultural memory and identity but also in the theoretical and educational space that has significantly bigger capacities to influence the cultural identity of students. Therefore, with its program policy and innovative production practices CEDEUM is influencing the development, advancement, and introduction of creative and interactive forms of art in education in Belgrade as well as in different European countries which are participating in the international project DICE.

Key words: *program policy, innovative contents, educational theatre, drama, CEDEUM, DICE*